

Xususiy kapitalning tijorat banklari moliyaviy barqarorligidagi roli

Xudoyberdiyev Abdulla Gulom ugli

O`zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada tijorat banklarida xususiy kapitalning moliyaviy barqarorlikni ta'minlashdagi roli tahlil qilinadi. Xususiy kapital bankning ustav kapitali, zaxira kapitali, ajratilgan daromadlar va qo'shimcha kapital kabi tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, bu banklarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlaydi. Maqolada xususiy kapitalning banklarda likvidlikni ta'minlash, xavflarni boshqarish, regulyatorlar talablari, investitsion ishonchlilik va bank faoliyatini kengaytirishdagi ahamiyati yoritib beriladi. Bankning xususiy kapitali yetarliligi nafaqat moliyaviy barqarorlikni oshiradi, balki iqtisodiy o'sishni ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: xususiy kapital, tijorat banklari, moliyaviy barqarorlik, bank kapitali, likvidlik, xavf boshqaruvi, investitsion ishonchlilik, kapital tarkibi, bank rentabelligi, moliyaviy xavfsizlik

Kirish. Tijorat banklari iqtisodiy tizimning barqaror ishlashida bevosita ishtirok etadi, chunki ular moliyaviy resurslarning muvozanatli taqsimlanishi, kapital oqimlarini boshqarish, yirik moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish va mijozlar uchun ishonchli moliyaviy xizmatlarni taqdim etadi. Bu jarayonlarda banklar uchun xususiy kapitalning mavjudligi va yetarliligi o'ziga xos moliyaviy "yostiq" vazifasini o'taydi. Xususiy kapital, bir tomondan, bankning ichki moliyaviy resurslari bo'lib, kredit berish, investitsiya qilish va boshqa operatsiyalarni amalga oshirishda xavfsizlikni ta'minlaydi, boshqa tomondan, u bankning muqarrar bo'lishi mumkin bo'lgan yo'qotishlar yoki inqirozli vaziyatlarda o'zini himoya qilishiga imkon beradi.

Xususiy kapital nafaqat bankning o'z moliyaviy barqarorligi, balki mijozlarning ishonchini saqlab qolish va jalb qilish uchun ham muhimdir. Banklar moliyaviy inqirozlar yoki kutilmagan yo'qotishlar oldida turgan paytlarda, xususiy kapitalning etarli bo'lishi bankning davomiyligini ta'minlash uchun zarur omil hisoblanadi. Shu bilan birga, bankning moliyaviy hisobotlarida xususiy kapitalning tarkibi va hajmi investorlar, kreditorlar va regulyatorlar uchun muhim ko'rsatkich bo'lib, bu ularga bankning moliyaviy barqarorligini baholashda ishonchli ma'lumotlarni taqdim etadi.

Xususiy kapitalning samarali boshqarilishi tijorat banklarining uzoq muddatli barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shu boisdan,

xususiy kapitalning tuzilishi, hajmi va dinamikasini doimiy ravishda tahlil qilish, moliyaviy hisobotlarni ishlab chiqishda va bankning strategik rejalarini amalga oshirishda e'tibor berish lozimdir.

Tijorat banklari moliyaviy tizimning tayanch elementlaridan biri hisoblanadi. Ularning faoliyati iqtisodiyotdagi kapital oqimlarini boshqarish, kreditlash va investitsiyalarni jalb qilish orqali iqtisodiy rivojlanishga katta ta'sir ko'rsatadi. Biroq, bu banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun ular yetarli miqdorda xususiy kapitalga ega bo'lishlari shart. Xususiy kapitalning hajmi va tarkibi banklarning barqaror ishlashiga, moliyaviy xavf-xatarlarni boshqarish qobiliyatiga va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishiga ta'sir qiluvchi muhim omillardandir.

Xususiy kapital tijorat banklarining moliyaviy poydevoridir. U quyidagi tarkibiy qismlardan tashkil topadi.

Ustav kapitali – bank tashkil etilishida aktsiyadorlar tomonidan kiritilgan mablag'lar yig'indisi.

Zaxira kapitali – yo'qotishlarga qarshi ehtiyot chorasi sifatida ajratilgan zaxira mablag'lari.

Ajratilgan daromadlar – foyda ko'rgan holda to'lanmagan dividendlar va qayta investitsiya qilingan daromadlar.

Qo'shimcha kapital – bankning qo'shimcha jamg'armalari yoki sarmoyalari.

Xususiy kapitalning ahamiyati asosan banklarning moliyaviy barqarorligi va o'sish sur'atlarini ta'minlashda namoyon bo'ladi. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, tijorat banklari xususiy kapitalining ko'payishi ularning kredit portfeli kengayishiga va investitsiyaviy faollikni oshirishga olib keladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda tijorat banklarining moliyaviy barqarorligiga qaratilgan tadqiqotlar ko'rsatmoqda, xususiy kapitalning oshirilishi banklarning barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Markaziy bankining 2023-yilgi hisobotiga ko'ra, mamlakatda tijorat banklarining xususiy kapitali umumiy kapitalning o'rtacha 25-30 foizini tashkil etadi. Shu bilan birga, banklarning likvidlik ko'rsatkichi o'rtacha 60 foizdan yuqori bo'lib, bu ularga mijozlarning talablariga javob berish va moliyaviy majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish imkoniyatini yaratadi.

Ma'lumotlarga qaraganda, 2020-2023 yillar davomida tijorat banklarida xususiy kapitalning o'rtacha yillik o'sish sur'ati 10 foizni tashkil etdi. Xususiy kapital hajmi oshishi bilan banklarning kredit portfeli kengayib, kichik va o'rta biznes sub'ektlarini kreditlash hajmi ham ortdi. Masalan, 2022 yilda O'zbekiston banklarining umumiy kredit portfeli 2019 yilga nisbatan 15 foizga oshdi, bu esa

iqtisodiyotning turli sohalarida moliyalashtirish faoliyatini kengaytirishga imkon yaratdi.

Bundan tashqari, banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda zaxira kapitalining roli ham katta ahamiyatga ega. 2023 yilda O'zbekiston tijorat banklarida zaxira kapitalining umumiy kapitalga nisbati 8-10 foizni tashkil etgan. Ushbu ko'rsatkich banklarning moliyaviy xavflarga qarshi o'z xavfsizligini ta'minlash uchun yetarli deb hisoblanadi.

Statistik ma'lumotlar xususiy kapital yetishmovchiligi banklarning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatmoqda. Moliyaviy inqiroz davrlarida ko'plab tijorat banklari xususiy kapital yetishmasligi tufayli muammolarga duch kelishdi. Ular xususiy kapitalni to'ldirish imkoniyatiga ega bo'lmagan holda, kreditlash jarayonlarini qisqartirishga va bankning likvidligini pasaytirishga majbur bo'ldilar.

O'zbekiston bank sektorida 2021 yilda kuzatilgan ayrim kichik banklarning xususiy kapitali yetishmasligi natijasida ular yuqori xavfli vaziyatlarga duch kelgan. Bu esa o'z navbatida ularning kapital yetarliligi talablarini bajara olmasligiga va moliyaviy jihatdan zaiflashishiga olib kelgan.

Statistika va tahlillar shuni ko'rsatadiki, banklar moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun xususiy kapital hajmini oshirishga intilishlari kerak. Banklarning xususiy kapitalini oshirish uchun quyidagi strategiyalarni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Qo'shimcha aksiyalar chiqarish – investorlarni jalb qilish orqali banklarning ustav kapitalini kengaytirish.

Zaxira mablag'larini oshirish – xavfli vaziyatlarda banklarning yo'qotishlarni qoplash uchun yetarli mablag'lar to'plashi.

Dividend siyosatini optimallashtirish – bank foydasini qayta investitsiya qilish orqali kapitalni oshirish.

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda xususiy kapital hal qiluvchi ahamiyatga ega. Statistika ko'rsatmoqda, xususiy kapital hajmi va tarkibining to'g'ri boshqarilishi banklarning xavflarni boshqarish qobiliyatini oshiradi, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi va iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, tijorat banklari xususiy kapitalni oshirish strategiyalarini qo'llash orqali o'z barqarorligini saqlab qolishlari va moliyaviy tizimdagi o'rnini mustahkamlashlari zarur.

Xulosa

Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda xususiy kapital muhim rol o'ynaydi. Xususiy kapital banklarning moliyaviy xavfsizligini

ta'minlaydigan asosiy manba bo'lib, bank faoliyatidagi likvidlikni saqlash, xavflarni boshqarish va uzoq muddatli barqaror o'sishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, banklarda xususi kapitalning yetarli bo'lishi moliyaviy inqiroz davrlarida banklarning omon qolishiga va iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatishiga yordam beradi. Shuningdek, xususi kapitalning to'g'ri boshqarilishi bankning ishonchliligi va raqobatbardoshligini oshiradi. Shu sababli, tijorat banklari xususi kapitalini oshirish, zaxiralar yaratish va moliyaviy xavflarni boshqarish bo'yicha samarali strategiyalarni qo'llashi zarur. Bu esa, o'z navbatida, banklarning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi va iqtisodiy tizimning barqarorligini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. (2023). Bank kapitalining yetarliligi va moliyaviy barqarorlik hisobotlari. <https://cbu.uz/uz/>
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2022). Tijorat banklarining moliyaviy ko'rsatkichlari va kapital tarkibi bo'yicha tahlil. Toshkent: Hukumat Nashriyoti. <https://gov.uz>
3. Mishkin, F. (2019). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. 12th Edition. New York: Pearson Education.
4. Williams, J., & Saunders, A. (2021). Financial Institutions Management: A Risk Management Approach. 9th Edition. New York: McGraw-Hill Education.
5. Basel Committee on Banking Supervision. (2018). Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. Bank for International Settlements (BIS).
6. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2023). O'zbekistonda tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi bo'yicha statistik tahlillar. <https://stat.uz>
7. Allen, F., & Gale, D. (2007). Understanding Financial Crises. Oxford University Press.
8. Saunders, A., & Cornett, M. (2020). Financial Markets and Institutions. 7th Edition. New York: McGraw-Hill Education.
9. Rose, P., & Hudgins, S. (2019). Bank Management & Financial Services. 9th Edition. New York: McGraw-Hill Education.